

Col·loqui: 250 aniversari del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona

QUI ERA PERE VIRGILI I QUÈ VA FER

Jacint Corbella i Corbella

Acadèmic numerari

Pere Virgili ha estat una de les grans personalitats de la història de la medicina catalana. Per dir-ho en termes de titular, és un dels "cinc grans" de la nostra medicina. Va viure en el segle XVIII i va ser l'impulsor del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. L'any 2010, fa 250 anys d'aquesta creació, sobre el paper, però al cap de dos anys ja funcionava i el 1764 donava els primers títols. Va tenir doncs una empremta inicial forta i Virgili en fou el principal responsable.

El Col·legi va transformar en sentit molt positiu l'estat de la sanitat catalana. I és el punt d'inici de la recuperació del nivell de la medicina a Catalunya que, recordem-ho, feia gairebé mig mil·lenni, cap els volts del 1300, havia estat, per única vegada, en el primer nivell de la medicina del món, amb l'obra d'Arnau de Vilanova i l'Escola de Montpeller, aleshores en el marc de la corona d'Aragó. Tractarem breument, primer de la persona i després de l'obra, però calia aquesta presentació inicial.

QUI ERA PERE VIRGILI. VIDA

Pere Virgili i Ballvé (aquesta és la grafia de la inscripció de baptisme) va néixer a Vilallonga del Camp el 15 de febrer de 1699. Fou batejat aquell dia, que en realitat solia correspondre al mateix del naixement. Era el segon fill, i primer baró, d'un matrimoni de pagesos, que en va tenir nou. Les tres germanes grans es van casar amb pagesos del Priorat.

Els primers anys de la seva vida no són massa coneguts, tot i la magnífica biografia que en va fer Rafael Albiol, aclarint molts punts foscos. Diu Albiol: "la infantesa de Pere Virgili degué ser molt dura. El país estava en plena guerra de Successió... entre 1705 i 1712 Vilallonga va ser molt castigada per la guerra". Se sap que el gener de 1721, quan tenia gairebé 22 anys, el seu pare va signar un contracte amb Gabriel Riera, cirurgià de Tarragona, perquè li ensenyés cirurgia durant tres anys. Està doncs documentat que Virgili va aprendre cirurgia a Tarragona, i no pas a Montpeller, com s'havia suposat. I el seu mestre de cirurgia va ser Gabriel Riera, que va treballar molts anys a l'hospital de Tarragona.

Quan acaba els estudis de seguida és contractat com a cirurgià del Regiment de Cavalleria de Calatrava, treballant a l'hospital del Rei a Tarragona. Aquesta ciutat era, aleshores, una plaça militar important. Sembla que a les nits anava cada dia, a cavall, a Vilallonga,

perquè no tenia un lloc fix a Tarragona. Mentrestant practicava també amb Magí Cerdà, cirurgià de Constantí, població veïna.

L'octubre de 1726 el seu regiment va marxar a València. Virgili es traslladà a aquella ciutat, treballant a l'Hospital reial durant uns tres mesos. Després hagué d'anar a la campanya del setge de Gibraltar, essent el 1727 cirurgià major de l'hospital d'Algesires. Per coneixença amb Joan Lacomba, d'origen francès del Llemosí, que era cirurgià major de l'Armada, va deixar l'exèrcit, passant a la Marina, amb destí a Cadis. El març de 1729 s'embarca pel seu primer viatge a Amèrica, quan tres vaixells de guerra protegien una expedició d'altres disset naus comercials. Pot comprovar directament la duresa de les condicions de viatge i la mala situació sanitària que hi havia. Va tornar a Cadis a les acaballes de 1730. El 1731 fa un viatge a Itàlia i és nomenat ajudant del cirurgià major de l'Armada. En el temps entre expedicions treballa a l'hospital de Cadis, que ajuda a reorganitzar. Pràcticament durant mig any del 1732 participa en l'expedició a Orà. El setembre d'aquest any se li concedeix una beca per anar a formar-se a París, durant un any, amb subvenció del rei. Allà té com a mestre directe a Claude Le Cat, gran expert en cirurgia de la bufeta de l'orina i el tractament de la litiasi. Aprofita el temps, i el novembre de 1733 ja torna a ser a Cadis. Hi està gairebé dos anys, temps en el que el 28 d'octubre de 1734, es casa amb Joana Roland, nascuda a Cadis però d'origen patern francès, de la Provença.

Al cap de poc temps, l'estiu de 1735, es torna a embarcar cap a Amèrica, abans de poder conèixer la seva filla, que neix quan ell ja arriba a Canàries. El viatge fou molt accidentat, amb una gran quantitat de problemes mèdics, i no va tornar a Cadis fins a les darreries de l'agost de 1737. L'absència havia durat gairebé dos anys. Encara fa dos viatges més a Amèrica, un del juny de 1738 a l'agost de 1739. En tornar, a Santander, va patir una malaltia greu, probablement una pneumònia, que va posar la seva vida en perill. Passa al Ferrol i, des d'allà inicia el seu quart i últim viatge a Amèrica. Molts mariners van morir per la malària o altres febres. L'estada fou molt llarga i moguda, i fins el 1745 no tornarà a la península. La tornada a Cadis va ser després d'una absència de set anys. Aquí hi ha hagut molts canvis i Lacomba ja està molt malalt. El 1748 Virgili fa una estada de quatre mesos a Madrid, on hi ha un nou rei, Ferran VI. El mateix any es crea un Col·legi per a la

formació de cirurgians a Cadis i Virgili n'és nomenat director. També serà cirurgià major de l'Armada. El 1758 és nomenat primer cirurgià de cambra del rei, i ha d'estar a Madrid. Ferran VI mor el 1759 i el nou rei, Carles III, ja té cobert el servei quirúrgic.

Virgili és nomenat el 1760 director del Reial Col·legi que es crea a Barcelona, on hi fa una tasca de primer ordre, tot i que està molt temps a Madrid. Quan torna a Catalunya, ja ple de xacres, ha de prendre les aigües a Caldes. Va morir a Barcelona el 6 de setembre de 1776, molt envellit i malalt des de feia temps, quan tenia setanta-set anys, edat aleshores provecta.

QUÈ VA FER PERE VIRGILI. ASPECTES D'ADMINISTRACIÓ

En part ha estat explicada. Hi ha principalment els estudis de Lluís Comenge, a finals del segle XIX (1893). Diego Ferrer cap a meitat de la centúria, analitzant més l'etapa inicial dels Col·legis; els diversos de Josep M. Massons, i la tesi aclaridora de Rafael Albiol, principalment dels seus primers anys, a banda de molts altres escrits. Fa pocs anys es va celebrar el tercer centenari del seu naixement. Aquí remarcarem el que sembla més important.

En primer lloc en l'activitat de Pere Virgili cal destacar la seva obra com a impulsor i creador d'estructures. Això va portar a una transformació de la nostra sanitat que es deu principalment a ell. Virgili fou un cirurgià, de formació normal, que després d'alguna experiència a l'exèrcit de terra va passar al servei de la marina, veient les males condicions dels viatges de la flota a Amèrica, el patiments de les tripulacions, les malalties i les mancances en l'assistència. En part, només en part, eren degudes al poc nivell dels cirurgians, i ell, que coneixia una mica l'experiència de cirurgians francesos, que estaven aquí, col·laborant amb Lacomba, va intentar millorar aquest nivell. Així sorgí la decisió de crear escoles per a formar cirurgians, els Col·legis de Cirurgia.

Cal recordar, s'ha repetit, moltes vegades, que aleshores metges i cirurgians eren professions diferents, i que els primers tenien un nivell social i acadèmic més alt. El que no vol dir que l'eficàcia de l'assistència fos gaire bona. Virgili va posar les idees i els instruments per a aconseguir que es creessin els Col·legis. El primer, que hagués estat el de Madrid, no va reeixir en principi. Aleshores el 1748 es creà el de Cadis i el 1760 el de Barcelona. Abans de Virgili la cirurgia s'aprenia en el nostre país, treballant tres anys amb un barber, com a ajudant. Era una formació gairebé únicament pràctica. Al mateix temps treballant a la botiga del cirurgià, aprenien l'ofici de barber. Abans eren barbers-cirurgians, i potser l'art de la barberia donava més que la pràctica quirúrgica, des d'un punt de vista econòmic, si més no era un complement imprescindible. I això s'aprenia de manera disseminada a cada botiga de barber. No hi havia escola pròpia. Tampoc calla gaire instrucció prèvia.

Després de Virgili els nois que volien ser cirurgians havien de passar per un Col·legi propi, els Reials Col·legis de Cirurgia, tenien ensenyament teòric i pràctic, havien de fer exàmens, que solien ser

relativament exigents. A Barcelona en comptes d'anar a aprendre a una botiga, havien de venir a aquest edifici, bastit expressament per aquesta funció. L'eficàcia va ser decisiva. Els cirurgians van tenir una bona formació i aviat va ser millor que la dels metges de Cervera, únic lloc on es donaven títols de medicina a Catalunya. Això creà problemes de competència, i de gelosia. Vist avui no serien més que disputes gremials, però aleshores eren problemes greus. Al final els metges i cirurgians es van unir, van ser el mateix, però això va costar més de cinquanta anys. Aquesta va ser la gran tasca de Pere Virgili, avui en diríem la de gestor sanitari, en la qual excel·lí de manera extraordinària vist el nostre nivell.

L'aspecte assistencial podem suposar que havia de ser correcte, fins i tot bo. Va estar anys treballant a l'exèrcit, com a cirurgià de regiment, en temps de pau i en diverses campanyes. A la marina en els viatges a Amèrica principalment, i amb llargues estades a terres d'Ultramar, organitzant també hospitals, a diversos llocs, de Cuba a Mèxic o Cartagena d'Índies. Igualment la seva tasca a l'hospital de Cadis. Sembla que va destacar més en el camp de la urologia.

L'aspecte docent directe, l'ensenyament teòric i pràctic als alumnes, també hem de suposar que fou correcte. Però probablement va dedicar molt temps a la gestió de la docència, l'organització concreta dels cursos, la provisió de les places. En tot cas sembla que ho feu amb encert.

OBRA CIENTÍFICA

I queda l'obra que hem de situar en el camp de científic, la publicació de treballs. Per força ha de ser curta, en una època en que això no comptava. Però no deixa de ser interessant. Ha estat recollida per Albiol, en un capítol curt del seu estudi.

El primer treball, i el més conegut, el que va tenir difusió internacional, fou "*Sur une bronchotomie faite avec succès*", publicat a Mémoires de l'Académie Royale de Chirurgie, l'any 1743. (1743, I, p. 581). Descriu la tècnica que havia emprat, fer una secció horitzontal a la tràquea entre dos cartílags. Va ser traduïda al llatí per van Swieten, i publicada en els Comentarís que va fer als Aforismes de Boerhaave, l'any 1765. Explica Albiol que després fou traduït al castellà per Andrés García Vázquez, i i publicat a les Instituciones Quirúrgicas de Laurent Heister, el 1775, a Madrid. (vol. II, sec. 3a. c. II). Sembla que fou l'únic treball de Virgili que fou imprès en el seu temps.

Els altres treballs són memòries que aleshores quedaren manuscrites a Cadis. Diego Ferrer i Antonio Orozco les van buscar. Albiol esmenta, i comenta breument, els següents treballs:

"*Observación de una nueva especie de enterosela*" (1755) (Albiol, p. 169).

"*Observación de una castración o extirpación del teste, a causa de una supuración pútrida en él; habiendo precedido un antiguo sarcocele*" (1754) (Albiol, 170).

"*Observación sobre un vicio de conformación en el conducto de la orina*" (1755) (Albiol, 171).

"Observación de una fístula complicada al periné" (1755) (Albiol, 171).

"Observación que prueba la dilatibilidad de que es capaz el canal de la uretra y de los diversos métodos que se han puesto en práctica para la extracción de concreciones pedrosas atascadas en la uretra de uno y otro sexo" (1756) (Albiol, 171).

En canvi sembla que un "Compendio del arte de partear", que li havia estat atribuït, no és d'ell, ni per l'estil de l'autor ni per alguns aspectes del context. Albiol creu "que la paternitat de l'obra s'ha d'atribuir a López Cárdenas".

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

Albiol i Molné, Rafael. «Pere Virgili i el seu temps». 1990. Tesi, Universitat Rovira i Virgili (Fac. Med. Reus). (Dir J.M. Sánchez Ripollès). 3 vols. 737 pàgs.

Albiol i Molné, Rafael: «Pere Virgili, 1699-1776» Barcelona (Fundació Uriach, 1838), 1998.

Calbet Camarasa, J.M; Corbella, J: «Diccionari Biogràfic de Metges Catalans». Barcelona (Fund. S. Vives Casajuana - Seminari Pere Mata UB), 1981-1983, 3 vols. v. t. 3, pp. 173-174.

Cardoner Planas, Antoni: «Creació i Història del Real Colegio de Cirugía de Barcelona», in «Tres treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat» Barcelona (Lab. Cusi), 1936, pp. 153-218.

Comenge i Ferrer, Lluís: «Apuntes para la biografía de Pedro Virgili» Barcelona (Impr. Henrich y Cia), 1893. 221 pp.

Ferrer Fernández de la Riva, Diego: «Historia de Real Colegio de la Armada de Cádiz», Cádiz, 1961, 378 pp. També reeditat com a «Un siglo de cirugía en España. Historia del Real Colegio de Cirugía de Cádiz». Barcelona (Edit. Pentágono), 1962, 386 pp.

Ferrer Fernández de la Riva, Diego: «Biografía de Pedro Virgili. Fundador. Restaurador de la cirugía en España». Barcelona (Tip. Emporium), 1963, 405 pp.

Ferrer Fernández de la Riva, Diego: «Pedro Virgili y su contribución a la urología». Act. II Congr. Esp. Hist. Salamanca, 1965, I, 161-165.

Ferrer Fernández de la Riva, Diego: «Cirujanos del Camp», Reus (Assoc. Estudios Reusenses. Col. Rosa de Reus, núm. 40), 1968, 222 pp. (dedicat a Virgili, pp. 39-107).

Massons Esplugas, JM: «Pere Virgili i les seves circumstàncies» Gimbernat, 1995, 24, pp. 199-210

Massons Esplugas, JM: «Història del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona», Barcelona (Fund. Uriach, 1838), 2001.

Orozco Acuaviva, Antonio: «Nuevos datos para el conocimiento de la urología en la obra de Pedro Virgili», Anal. Acad. Med. Cir.-Cádiz, 1982, 18 (1), pp. 21-47.

Usandizaga, Manuel «Juntas Literarias del Real Colegio de Cirugía de Barcelona» Barcelona (R.A. Medicina de B.) 1956, 67 pp.

Usandizaga, Manuel: «Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona (1760-1843)» Barcelona (Inst. Municipal de Historia), 1964, 242 pp.

Distinguits Col·legues,

Amb la present comunicació us volem informar que el proper més de juny de 2012 tindrà lloc a Barcelona el XVIIè. *Congrés d'Història de la Medicina Catalana*.

La seva seu serà, doncs, l'emblemàtic edifici neoclàssic que acull l'amfiteatre anatòmic "*sala Gimbernat*", seu de l'actual Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya.

Aquesta nova convocatòria proposa posar l'accent en els següents temes:

- Història de la medicina comarcal
- Història de la medicina d'occitània
- Aspectes biogràfics
- Temes lliures

Així com oferir la possibilitat d'aportar altres comunicacions d'interès pel desenvolupament del cos de la nostra disciplina: la Història de la Medicina Catalana.

Les comunicacions presentades durant el Congrés seran a posteriori recollides en la revista *Gimbernat. Revista Catalana d'Història de la Medicina i de la Ciència*.

Per tal d'agilitzar el procés organitzatiu obrim un primer període per tal de recollir propostes de comunicacions: títol i breu resum, que hauria de ser clos abans de final de l'any en curs.

En una segona comunicació detallarem els aspectes organitzatius del congrés, així com el seu calendari, procés d'inscripció, etc.

Esperant que sigui del seu interès rebin la meua més cordial salutació.

Dr. Ramon Trias i Rubiès

President del XVIIè Congrés d'Història de la Medicina Catalana

Barcelona, 21 de juny de 2011.